

Petteri Aarnos:

VIRO SUOMALAISSA OPPIKIRJOISSA VUONNA 2003

JOHDANTO

Pääministerit Paavo Lipponen ja Siim Kallas päättivät loppukesästä 2002 asettaa työryhmän selvittämään Suomen ja Viron suhteiden nykytilaa ja kehittämismahdollisuuksia Viron EU-jäsenyyden kynnyksellä. Varatuomari Esko Ollilan ja suurlähettiläs Jaak Jõerüütin muodostama kahden miehen työryhmä julkaisi toukokuussa 2003 tiiviin selvityksen Suomi ja Viro Euroopan unionissa. Suositukset / Eesti ja Soome Euroopa Liidus. Soovitused. Yhteisen suositusosan lisäksi molemmat selvitysmiehet kirjoittivat omat, varsin perusteelliset taustamuistionsa aiheesta. Selvitysmiehet esittävät yhteisen suositusosan Kulttuuri, koulutus ja tiede -luvussa yhtenä konkreettisenä toimenpidesuosituksenaan siitä huolehtimista, että molempien maiden oppimateriaaleissa on riittävästi tietoa naapurimaan historiasta ja nykypäivästä. Ollila nostaa asian esille myös omassa taustamuistiossaan: "Vaikka suomalaiset ja virolaiset seuraavat sukulaiskansan päivänkohtaisia tapahtumia kiinnostuksella ja vaikka media niitä selostaakin kohtuullisen hyvin, tietämys naapurimaan kielestä, kulttuurista ja historiasta on usein yllättävän pintapuolista ja heikkoa. Yhtenä syynä tähän on varmaan ollut opetuksen ja oppimateriaalin puutteellisuudet naapurimaan asioiden osalta. Siksi koulujen opetuksessa ja oppikirjojen laadinnassa tulisi huolehtia siitä, että naapurimaan asioista saadaan riittävästi tietoa."

Tässä Tuglas-seuran toimeksiannosta tekemässäni selvityksessä olen tarkastellut Suomen peruskouluissa ja lukioissa käytettävien oppikirjojen välittämää tietoa Virosta. Koska peruskouluissa ja lukioissa käytettäviltä oppikirjoilta ei nykyään vaadita Opetushallituksen hyväksyntää, kaiken kattavaa tietoa eri kouluissa käytettävistä kirjoista ei ole saatavissa. Mahdolliset aukot ovat kuitenkin yksittäisiä; valtaosassa kouluja käytetään tunnettujen kustantamojen oppimateriaaleja, jotka tätä työtä varten on käyty läpi. Ajankohta (syksy 2003) selvityksen tekemiseen ei ollut paras mahdollinen, sillä sekä peruskoulun että lukion opetussuunnitelman perusteet ovat juuri muuttumassa. Perusopetuksen vuosiluokkien 3-9 uusien opetussuunnitelman perusteita noudatetaan opetuskokeilussa jo kuluvalle lukuvuodelle 2003-2004 ja yleiseen käyttöön ne otetaan porrastetusti vuosina 2004-2006, lukiossa uusittuja suunnitelmia noudattaen opiskelevat syyslukukaudella 2005 ja sen jälkeen lukio-opintonsa aloittavat oppilaat. Peruskoulun vuosiluokilla 1-2 uudet opetussuunnitelman perusteet otettiin käyttöön jo lukuvuonna 2003-2004; ensimmäisten luokkien aikana Viroa ei kuitenkaan liiemmin käsitellä sen enempää uusien kuin vanhojenkaan opetussuunnitelman perusteiden mukaisissa oppimateriaaleissa. Viro-näkökulmasta tarkasteltuna uusien perusteiden sisältö ei sinällään mainittavasti poikkea vanhoista, vuonna 1994 vahvistetuista sisällöistä, mutta tällä hetkellä käytössä olevat kirjat ja kirjasarjat ovat joka tapauksessa väistymässä uusien tieltä. Uudet kirjat taas ovat useissa tapauksissa jo työn alla, valmiitakin, mutteivät vielä markkinoilla.

Helsingissä 17.12.2003

Petteri Aarnos

VIRO ERI OPPIAINEISSA

Eniten huomiota olen kiinnittänyt Viron asioiden käsittelyyn historian oppikirjoissa - en niinkään siksi, että selvitysmiehet korostivat naapurimaan historian käsittelyn tärkeyttä, vaan sen vuoksi, että kaikista oppiaineista juuri historian kirjoissa Viro on eniten esillä. Lisäksi historian oppimateriaalitarjonta on laajaa. Suuret kirjankustantajat tarjoavat jopa rinnakkaisia, esitystavoiltaan erilaisia historian oppikirjasarjoja samoille luokka-asteille. Viron kieltä tehdään suomalaiskoululaisille tutuksi äidinkielen (suomen) tunneilla, onhan tunnetusti kyseessä läheinen sukukielemme. Kielivertailujen ohella etelänaapuria sivutaan vaihtelevasti kirjallisuuden opetuksen yhteydessä. Valtaosa oppikirjojen Viro-informaatiosta sisältyy nimenomaan historian ja äidinkielen oppikirjoihin. Myös maantiedon sekä ympäristö- ja luonnontiedon kirjoissa Virolla on paikkansa, mutta muiden peruskoulun ja lukion oppiaineiden kirjoissa Virosta ei liiemmin ole tietoa eikä se niihin kovin luontevasti kuuluisikaan; matematiikan kirjoissa kyllä saatetaan vaihtaa euroja kruunuiksi ja englannin kirjoissa raportoida ulkomaisten vieraiden Tallinnan-risteilystä, mutta koululaisten tietotasoa tai käsitystä Virosta nämä lastut eivät heilauta sinne eivätkä tänne. Vuonna 1998 lukion opetussuunnitelman perusteisiin lisättiin viron kielen B3-oppimäärä, mutta erityisesti lukioille tarkoitettuja viron kielen oppikirjoja ei toistaiseksi ole ilmestynyt. Viron opetus lukioissa on vähäistä ja markkinoilla on monia tuoreita aikuisopiskelijoille tarkoitettuja viron kielen oppikirjoja.

En ole katsonut mielekkääksi ruotia jokaista oppikirjoihin präntättyä Viroa koskevaa sanaa erikseen. Olen pikemminkin pyrkinyt tuomaan esiin yleisiä huomioita siitä, mistä ja mitä oppikirjoissa kirjoitetaan sekä käsityksiäni siitä, mitä aiheita kannattaisi nostaa esiin nykyistä enemmän. Luonnollisesti olen havainnollistanut näitä huomioitani runsain esimerkein. Tämä on välttämätöntä jo siksi, että keskinkertaista tai tyyppillistä Viro-asian käsittelyä ei ole olemassakaan, vaan kirjat poikkeavat tämän - kuten varmasti melkein minkä tahansa muunkin aihepiirin - osalta kovasti toisistaan. Yksikään kustantamo ei erotu joukosta toisia selvästi aktiivisempänä tai passiivisempänä Viro-tiedon levittäjänä: Viro-asiaa tuskin on koettu niin merkittäväksi, että sen käsittelystä tai käsittelemättä jättämisestä olisi erikseen tehty periaatepäätöksiä.

HISTORIAN OPPIKIRJAT

Historian opinnot aloitetaan peruskoulun viidennellä luokalla. Perusopetuksen vuosiluokkien 5 ja 6 historianopetuksessa käsitellään nykyisten opetussuunnitelman perusteiden mukaisesti aikaa esihistoriasta Ranskan suureen vallankumoukseen ja Suomen historian osalta Ruotsin vallan loppuun saakka. Ajallinen pitkittäislinja on siis tavattoman pitkä ja ensimmäisten vuosien historian opintojen tavoitteena on ennen muuta perehdyttää oppilas historiallisen tiedon luonteeseen, sen hankkimiseen ja peruskäsitteisiin sekä joihinkin merkittävimpiin tapahtumiin ja ilmiöihin, ei niinkään yksittäisten ulkomaiden historiaan.

Niinpä Viro on ensimmäisten vuosikurssien historiankirjoissa esillä varsin niukasti, mutta kokonaan vaille huomiota se ei suinkaan jää. Esimerkiksi Otavan Horisontti. Historia kivikaudesta 1800-luvulle kertoo Ruotsin 1500-luvun kuninkaallisia veljesriitoja käsittelevässä kappaleessa Eerik XIV:n ja hänet vallasta syösseen Juhana III:n aktiivisesta Viron-politiikasta. Viroon ja Liivinmaahan jakautunut nyky-Viron alue on Ruotsin suurvalta-ajan kuvauksessa esillä useissa kartoissa. Terminologista horjuvuutta mainittujen alueiden nimityksissä on jatkuvasti sekä oppikirjoissa että muussa historiakirjallisuudessa, ja eri vaihtoehdoille voidaan löytää päteviä perusteluita. Horisontin vanhan opetussuunnitelman mukaisen painoksen toteamus, että Ruotsi joutui vuoden 1721 Uudenkaupungin rauhassa luovuttamaan Venäjälle Kaakkois-Suomen ja Baltian maat, on kuitenkin selvä anakronismi. Horisontista on jo valmistunut uuden opetussuunnitelman mukainen painos, jossa Baltian maat on korvattu Virolla ja Liivinmaalla.

Tallinnan asema vanhana hansakaupunkina huomioidaan monissa ala-asteen historian oppikirjoissa: esimerkiksi Horisontti kertoo Kustaa Vaasan aikaista rakentaa Helsingistä Tallinnan kanssa kilpaileva kauppakaupunki, Söderströmsin Vår historia, åk 5 esittää saman esimerkin Tammisaaren perustamisella höystettynä. Otavalla on peruskoulun alaluokkien historianopetukseen myös kirjat Historian tiet 5 ja Historian tiet 6, joissa Viroa käsitellään Horisonttia niukemmin, lähinnä juuri hansakaupan yhteydessä. WSOY:n kirjassa Aikamatka Suomen historiaan hansakaupan vaiheita selvitetään omassa luvussaan, josta Tallinnalle on omistettu kokonainen sivu. Toteutus lukuisine värikuvineen on kaunis, houkutteleva ja informatiivinen - siihen sisältyy tiivistettynä Räävelin historia tanskalaisten ristirekkestä menestyväksi hansakaupungiksi, unohtamatta suomalaisten jo kuusi vuosisataa sitten tekemiä kauppamatkoja Suomenlahden etelärannalle.

Peruskoulun uudessa opetussuunnitelmassa edellytetään vuosiluokilla 5-6 suurten linjojen ohella valittavaksi käsittelyyn yksi spesifimpi teema viidestä vaihtoehdosta, joista yksi on kaupankäynnin kehitys esihistorialliselta ajalta 1800-luvulle. Tämän teeman puitteissa Viroa voi toivoa uusissa 5-6 luokan historian oppikirjoissa käsiteltävän tähänastista laajemminkin.

Vuosiluokilla 7 ja 8 käsitellään yleisen historian ja Suomen historian keskeisiä ilmiöitä 1800-luvulta nykypäivään saakka. Erityistä huomiota opetuksessa tulee opetussuunnitelman perusteiden mukaan kiinnittää sellaisiin historiallisiin ilmiöihin ja käännekohtiin, jotka auttavat ymmärtämään nykypäivän maailmaa ja Suomea.

1800-luvun kansallisen heräämisen käsittelyssä Viro jää yleisesti hyvin vähälle huomiolle tai kokonaan huomiotta. Painopiste on ymmärrettävästi saman ilmiön viriämisessä Suomenlahden pohjoispuolella.

Sen sijaan ensimmäisen maailmansodan seurauksia puitaessa Viro on poikkeuksetta esillä. Suppeimmillaan Viro vain mainitaan sodan jälkeen syntyneiden uusien valtioiden listassa; näin esimerkiksi Editan Kronikka 8 -kirjassa, joka palaa sotienväliseen Viroon lyhyesti vielä Reunavaltio politiikka- ja Uudet valtiot kohti diktatuuria -luvussa. Toista ääripäätä edustaa Otavan 7.-8. luokan oppikirja Horisontti. Historia Napoleonista nykypäivään, jossa vasta itsenäistyneille Baltian maille (ennen muuta Virolle) ja niiden kehitykselle maailmansotien välisenä aikana omistetaan peräti neljä sivua. Suomen etelänaapurit -luvussa on esitetty kaikki olennainen: vapaussota taustoineen, tasavallan rakennustyö ja valtiopäiville keskitetty poliittinen valta, radikaali maareformi, kansallisuusjakauma ja kansallisten vähemmistöjen kulttuuriautonomia, sisäpolitiikan epävakaus ja riigivanem Konstantin Pätsin autoritaarinen hallinto, maatalous ja teollisuus, kirjallisuus ja kansansivistys. Luku etenee aina itsenäisyyden menettämiseen kesällä 1940 ja 1940-luvun joukkokyydityksiin; mainitaanpa vielä sekin, että virallisen, 1980-luvun lopulle saakka hengissä pysyneen neuvostototuuden mukaan Baltian maat liittyivät neuvostokansojen kunniakkaaseen perheeseen vapaaehtoisesti. Suomen ja Viron suhteita maailmansotien välisenä aikana käsitellään erikseen sivun verran. Yksi Horisontin neljästä kirjoittajasta on Viron historian asiantuntija Seppo Zetterberg, mikä osaltaan selittänee Viro-teeman laajuuden ja täsmällisyyden.

Toinen maailmansota oli Viron historiassa myrskyisää aikaa. Sodan alkuvaiheen neuvostomiehitystä seurasi pian saksalaismiehitys, kunnes neuvostojoukot taas sodan lopulla tunkeutuivat maahan jäädäkseen sinne liki puoleksi vuosisadaksi. Oppikirjoissa pikkuisen Viron riepottelu jää yleensä ottaen vähälle huomiolle, kylläkin täysin ymmärrettävistä syistä: pyrkimyksenä on antaa sodan kulusta yleiskäsitys, ei syventyä yksityiskohtiin varsinkaan muiden maiden kuin Suomen osalta. Sotaa edeltävän ajan Viro on yleensä esillä Molotov-Ribbentropin sopimuksen salaisen lisäpöytäkirjan yhteydessä (lisäpöytäkirja on poikkeuksetta mukana kirjoissa, luettiinhan Suomi siinä Viron lailla Neuvostoliiton etupiiriin kuuluvaksi Baltian maaksi). Viron sodanaikaisten olojen seuraaminen sen sijaan on lähinnä sotatapahtumia selvittävien karttojen varassa. Lopputulos, kaikkien Baltian maiden liittäminen Neuvostoliittoon, huomioidaan yleensä kartan ohella ainakin lyhyenä mainintana.

Sota-ajan tapahtumien ylimalkaisuutta huolestuttavampana pidän sitä, ettei sodanjälkeistä Neuvosto-Viroa käsitellä oppikirjoissa juuri lainkaan. Sodanjälkeisestä Neuvostoliitosta saavutuksineen ja ongelmineen on luonnollisesti omat kappaleensa, mutta laaja Neuvostoliiton historian käsittely ei tee tarpeettomaksi miehitetyiksi jääneiden Baltian tasavaltojen tuomista esiin erikseen. Esimerkiksi itsenäistä Viron tasavaltaa ansiokkaasti esitellyt Horisontti palaa toisen maailmansodan alumuutosten jälkeen Viroon vasta sinimustavalkkeitten lippujen alkaessa taas liehua vuonna 1988.

Säännön vahvistava poikkeus on itsenäisen Viron lyhyellä maininnalla sivuuttanut Kronikka 8. Virolaiset - kansa suurvaltapolitiikan varjossa -nimisellä teemasivulla käydään läpi Neuvostoliiton tukikohtavaatimukset, miehittäjien vaihtuminen, karkotukset Siperiaan, kollektivisointi, teollistaminen ja vierastyövoiman virta maahan, venäjän kielen aseman korostuminen sekä laulavaan vallankumoukseen johtanut virolaisten tyytymättömyys oloihinsa. Myös uuden tasavallan alkutaival kansallisuusongelmiseen on huomioitu.

Kuten esimerkeistä käy ilmi, painotukset vaihtelevat, mutta huomiotta Viro ei peruskoulun yläluokkien historiankirjoissa jää. Jos kuitenkin huomioidaan opetussuunnitelman perusteissa mainittu tavoite - on kiinnitettävä erityistä huomiota sellaisiin historiallisiin ilmiöihin ja käännekohtiin, jotka auttavat ymmärtämään nykypäivän maailmaa - lähinaapurimme lähihistoriaa olisi syytä käsitellä hieman seikkaperäisemmin.

Lukion historian opetuksen tehtävänä on - ottaen huomioon peruskoulun historian opinnot - syventää opiskelijoiden käsitystä ympäröivästä yhteiskunnasta ja maailmasta. Viro-asiaa sisältyy lähinnä lukiokursseihin Suomen historian käännekohtia sekä Kansainväliset suhteet.

Suomen historian käännekohtia -kurssilla Viro on tyyppillisesti puheena reunavaltio politiikan ja Molotovin-Ribbentropin sopimuksen salaisen lisäpöytäkirjan yhteydessä - samoissa tapauksissa ja suunnilleen samassa laajuudessa kuin peruskoulun kirjoissakin. Lisäksi monissa kirjoissa tarkastellaan lyhyesti Suomen asennoitumista Neuvostoliitosta irtautuviin Baltian tasavaltoihin: "Presidentti Koivisto suhtautui suurin varauksin Baltian maiden itsenäisyyspyrkimyksiin. Hän keskittyi toimimaan Yhdysvaltain ja Neuvostoliiton presidenttien viestinviejänä." (Lukion horisontti. Torpparista isännäksi. Suomen historian käännekohtia, Otava, 1.-2 painos 2003); "Baltian maat julistautuivat itsenäisiksi Moskovan vallankaappausyrityksen jälkeisenä yönä. Suomi ilmoitti, että Baltian maille 1920-luvun alussa myönnetty diplomaattinen tunnustus on edelleen voimassa. Poikkeuksellinen menettely osoitti, että Suomi piti näissä maissa melkein viisikymmentä vuotta vallinnutta neuvostovaltaa väkivaltaisena miehityksenä." (Ihmisen tiet. Suomen historian käännekohtia, Otava, 1.-5. painos 2002).

Kansainvälisten suhteiden lukiokurssin oppikirjoissa Viro esiintyy tavallisimmin kolmeen otteeseen: ensimmäisen maailmansodan jälkeen itsenäistyneenä valtiona, vaihtelevassa laajuudessa toisen maailmansodan taistelutantereena sekä Neuvostoliiton hajoamisen yhteydessä. Tematiikka siis vastaa pitkälti peruskoulun kahdeksannen luokan historian oppimäärää eikä Viron käsittely ole olennaisesti laajempaa.

Vakioiteemojen lisäksi WSOY:n Eepos. Maailmanhistorian käsikirjassa on erinomainen Lahden takana Tallinna -teemasivu, joka on osa laajempaa hansaliittoon perehdyttävää kokonaisuutta. Tyylikkäässä liitteessä haastatellaan nuorta tallinnalaishistorioitsijaa Juhan Kreemiä, joka pohdiskelee keskiajan merkitystä Tallinnalle tiivistäen samalla puheenvuoroonsa vuosisatojen verran Viron alueen hallintohistoriaa.

WSOY:n oppikirjassa Ajasta aikaan. Ihminen, ympäristö ja kulttuuri käsitellään 1500-luvun kamppailuja Itämeren herruudesta muita kirjoja seikkaperäisemmin, muun muassa Pohjois-Viron alueiden liittäminen Ruotsiin 1561 tulee selväksi sekä tekstistä että kartoista. Kirjan ruotsinnetun

version Tider, epoker. Människa, miljö och kultur on kustantanut Söderströms. Söderströmsiltä on vastikään ilmestynyt lukiolaisille myös oppikirja Skeden i Finlands historia. Historia för gymnasiet från stenåldern till Ryska tiden. Siinä Viro on varsin runsaasti esillä Stormaktstiden-luvussa, joka ulottuu ajallisesti Viron alueiden Ruotsin valtakuntaan liittämistä aina suureen Pohjan sotaan ja Viron “vanhan hyvän Ruotsin ajan” loppumiseen saakka.

Kartta Euroopan uusista itsenäisistä valtioista sisältyy kaikissa tapauksissa ensimmäisen maailmansodan seurauksia ruotiviin lukuihin. Itsenäisyyden saavuttaneesta Virossa ei yleensä ole juurikaan puhetta; tosin esimerkiksi Otavan Ihmisen tiet. Kansainväliset suhteet kertoo lyhyesti suhteiden normalisoinnista Neuvosto-Venäjään, vähemmistöjen kulttuuriautonomiasta sekä maareformista. Vallankäytön luisuminen autoritaarisempaan suuntaan on esillä monissa oppikirjoissa, mutta Virossa ei yhdessäkään kirjassa nosteta tässä suhteessa erikseen esille; suuntaus oli tuon ajan Euroopassa tavallinen ja tyypillisesti ilmiötä on havainnollistettu kartan avulla. Käsitteiden käytössä on vaihtelua: esimerkiksi Ihmisen teiden sekä saman kustantajan teoksen Lukion horisontti. Kriisien ja muutosten aika. Kansainväliset suhteet mukaan Virossa vallitsi autoritaarinen hallinto, Editan Kansainvälisten suhteiden aikakirja taas mainitsee Euroopan diktatuurit maailmansotien välillä -kartassa Virossa siirrytyn oikeistodiktatuuriin vuonna 1934. Diktatuurista puhutaan myös Tammen Kronos 3. Kansainväliset suhteet -oppikirjassa. Kyse on tietysti tulkinnanvaraisuuksista, mutta diktatuurista puhuminen Pätsin Viron yhteydessä on varsin jyrkkä ilmaisu, varsinkin kun termiä ei käytön yhteydessä selitetä tai perustella millään lailla.

Molotov-Ribbentropin sopimuksen lisäpöytäkirjan käsittely karttoineen kuuluu kiinteästi lukion historian kansainvälisten suhteiden kurssiin. Maailmansodan ajan Viron huomiointiin pätee pitkälti sama, joka tuli esille jo peruskoulun kirjoissa. Viron tai Baltian vaiheista sodan melskeissä kerrotaan kirjojen teksteissä erittäin vähän, kartoista alueiden siirtyminen vuoron perään isännältä toiselle käy ainakin jossakin määrin ilmi. Pahimmillaan tiivistäminen - joka epäilemättä on väistämätöntä käytössä olevan tilan rajallisuuden vuoksi - johtaa siihen, että tapahtumien logiikka hukkuu matkalle. Esimerkiksi WSOY:n (vanhemmat painokset Kustannuskiila Oy:n) Muutosten maailma 3. Kansainväliset suhteet -oppikirjassa Baltian maat jäävät Molotov-Ribbentropin sopimuksessa Neuvostoliiton etupiiriin, mutta pian tekstissä kerrotaan Saksan miehittävän maat nopeasti. Neuvostomiehitys näkyy kyllä Euroopan kartalla, jos sitä osaa katsoa, mutta tekstissä Viron ensimmäisestä neuvostomiehityksestä ei ole mainintaa - eikä sen puoleen toisestakaan ennen kuin kronologinen käsittely on edennyt kylmän sodan kauteen, jonka yhteydessä neuvostotasavallatkin vilahtavat. Ihmisen tiet. Kansainväliset suhteet mainitsee Yhdysvaltain presidentti Franklin D. Rooseveltin ehdottaneen Baltian maissa kansanäänestystä Neuvostoliittoon liittymisestä; ajatus vaikuttaa oudolta, ellei tiedä Neuvostoliiton tosiasiaa miehittäneen ja liittäneen maat itseensä tätä ennen. Kirjan tekstissä asia otetaan esille vasta paljon myöhemmin kahdella virkkeellä: “Neuvostoliitto vaati sodan aikana päättäväisesti takaisin sellaisia alueita, jotka olivat kuuluneet keisarilliseen Venäjään. Se onnistui hyvin näissä pyrkimyksissään, esimerkiksi Baltian maat jäivät sen haltuun.” WSOY:n Ajasta aikaan. Kansainväliset suhteet ja sen ruotsinnot, Söderströmsin Tider, epoker. Internationella relationer tiivistävät Viron osuuden toisessa maailmansodassa karttaan, joka osoittaa sen olevan liitetty Neuvostoliittoon; tosin tasavallan nimeä tai rajoja ei kartassa näy.

Mielenkiintoista on, että kaikissa oppikirjoissa esitetään suuntaa antavia lukuja toisen maailmansodan kuolonuhreista - sekä sotilaista että siviileistä, sekä henkilömäärinä että prosentteina väestömääristä - mutta yhdessäkään teoksessa ei mainita virolaisten sen enempää kuin latvialaisten tai liettualaistenkaan uhreista mitään. Liekö heidät sitten kirjattu Neuvostoliiton miesmenetyksiin vai unohdettu? Joka tapauksessa tämä aukko siunaa kolkolla tavallaan sodan lopputuloksen.

Kylmän sodan kauden Viron sosialistinen neuvostotasavalta sivuutetaan lukion historian oppikirjoissa useimmiten yhtä täydellisesti kuin peruskoulun kirjoissakin. Neuvosto-Viro on nykyisissä historian oppikirjoissa samanlainen eksistenssirajoitteinen kummajainen kuin se oli oman aikakautensa

suomalaisessa lehdistössä - sen olemassaolo olisi helppo unohtaa. Suorastaan paradoksaalista on, että esimerkiksi Unkarin vuoden 1956 ja Tšekkoslovakioiden vuoden 1968 tapahtumat, Berliinin muurin pystyttämisestä ja kaatamisesta puhumattakaan, saavat kirjoissa runsaasti huomiota, mutta lähinaapurimme olotila on unohduksissa.

Stalinin kauden loppua, Hruštševin suojasäätä ja Brežnevinkin pysähtyneisyyden aikaa voidaan kyllä Neuvostoliiton historian otsikon alla laajasti kirjassa kuin kirjassa, mutta saman vallan ulottuminen Viron alueelle jää yleensä mainitsematta. Kun Viron, Latvian ja Liettuan jäämistä miehitettyiksi ei toisen maailmansodan seurausten yhteydessäkään yleensä liiemmin korosteta, asiointila jää helposti nykykoululaisille hämäräksi.

Kronologisesti etenevissä historianesityksissä Viro ponnahtaa yleensä seuraavan kerran esille siinä vaiheessa, kun Neuvostoliitto jo natisee liittoksissaan. Kovin paljon palstatilaa ikään kuin tyhjyydestä ilmestyville Baltian maille ei tässäkin vaiheessa suoda: Muutosten maailma 3 mainitsee yhdessä lauseessa Viron riippumattomuusjulistuksen vuonna 1988, Lukion horisontti ilmoittaa kansallisuusaatteen nousun Neuvostoliitossa alkaneen Baltiasta ja levinneen Kaukasukselle. Toisissa tapauksissa uuteen tilanteeseen edetään vielä suoraviivaisemmin: Eepos. Maailmanhistorian käsikirjassa Baltian maat itsenäistyvät samassa lauseessa Valko-Venäjän, Ukrainan ja Keski-Aasian tasavaltojen kanssa eikä asiaa ruodita sen kummemmin. Ajasta aikaan. Kansainväliset suhteet sekä Tider, epoker. Internationella relationer kertovat viimeisten neuvostojoukkojen lähdön Virosta vuonna 1994 värikuvan kera, mutta muutamaa vuotta aiemmat tapahtumat, joiden vuoksi puna-armeija sai maasta lähtöpasseit, jäivät hämäräksi. Neuvostoliiton perillisistä on useimmiten esillä kartta perustietoineen (asukasluvut, pääkaupungit jne.). Varsinkin Viron kannalta olennaiseen itsenäistymiseen vai itsenäisyyden palauttamiseen -problematiikkaan (uusi valtio vai vanhan tasavallan jatkumo laittoman miehityskauden jälkeen) ei lukion historiankirjoissa puututa.

Tämän päivän lukiolaiset ovat syntyneet muutamaa vuotta ennen Neuvostoliiton hajoamista, peruskoulun yläluokkalaiset aivan valtion hajoamisen aikoihin, joten omakohtaista mielikuvaa Virosta neuvostotasavaltana koululaisilla ei enää voi olla. Neuvostomiehityksen aika on ilman muuta sellainen opetus suunnitelman perusteissa mainittu historiallinen ilmiö, joka auttaa ymmärtämään nykypäivän maailmaa; EU-Viroakaan ei voi ymmärtää tuntematta maan lähihistoriaa edes pääpiirtein.

Ainoana oppikirjana neuvostokauteen tarttuu laajemmin Editan Kansainvälisten suhteiden aikakirja, jossa on Baltian uusi aamu -niminen teemasivu. Baltian tilannetta käsitellään laajemmin kuin otsikko antaisi ymmärtää: "Neuvostoliitto oli vuodesta 1945 pitänyt Baltian neuvostotasavaltoja Viroa, Latviaa ja Liettuaa niin tiukasti otteessaan, että niiden kuviteltiin sulautuneen 'neuvostokansojen suureen perheeseen'." Sivulla tutustutaan itsenäistymiseen johtaneisiin tapahtumiin kansanrintamien synnystä laulavan vallankumouksen kautta Neuvostoliiton vanhoillisten vallankaappausyrityksen epäonnistumiseen. Myös uuden yhteiskunnan rakentamisen ongelmista sekä venäjänkielisen väestöosan koosta ja asemasta on puhetta. Kansainvälisten suhteiden aikakirjan neljäs, uudistettu painos on aivan uunituore, siihen ovat jopa ehtineet tiedot Viron EU- ja Nato-jäsenyyksistä vuonna 2004.

Tällainen teemasivu on erinomainen tapa tiivistää naapurimaan vaiherikas lähihistoria. Kronologisessa käsittelyssä varsinkin neuvostokausi, viimeisten vuosikymmenten leimaa-antavin periodi, tulee helposti tyystin sivuutettua: oppikirjoihin - kuten historian yleisesityksiin muutoinkin - kirjataan herkästi lähinnä jyrkkiä käännekohtia, kun taas Neuvostoliiton miehityskausi Virossa oli ulkopuolelta katsottuna enimmäkseen epädraamaattista pysähtyneisyyden ja taantumuksen aikaa.

Kokonaan oman lukunsa muodostavat ruotsalaisten kustantamoiden historiankirjat, joita käytetään jonkin verran ruotsinkielisissä lukioissa. Ruotsalaisissa oppikirjoissa Viron osuus on vielä huomattavasti kotimaisia kirjoja pienempi, olkoonkin että maa oli aikoinaan pitkät ajat kuningaskunnan osana.

Lähihistorian osalta Viro-asia jää vähiin, eihän maalla ja kansalla ole ruotsalaisesta näkövinkkelistä erityisasemaa sen enempää sukukansana kuin lähinaapurinakaan. Almqvist & Wiksellin Epos för gymnasieskolans kurs A och B -oppikirjassa hansakaupunki Tallinna kyllä esiintyy kotimaisten kauppakeskusten rinnalla. Itsenäisen valtion synty ja Molotovin-Ribbentropin sopimus ovat seuraavat tilanteet, joista Viron nimen voi poimia; sosialismin kaatumista Euroopassa kuvaillaan luvussa Det började i Polen, jossa Baltian osuus tapahtumiin mainitaan vain kuvatekstissä. Bokförlaget Natur och Kulturin Människan genom tiderna. Historia för gymnasiet. A-kursen kuittaa Viron historian vielä sukkelammin. Ainoa maininta koko tienoosta sijoittuu 1940-luvun loppuun. Stalinin viimeisten vuosien dramaattiset tapahtumat esitetään yhdellä lauseella, turhat mutkat oikoen: "Från de baltiska republikerna deporterades alla bönder." Koska ruotsalaisten oppikirjojen Suomen historian käsittely ei tietenkään vastaa tšekäläisiä tarpeita, opettajat käyttänevät Suomen historian kursseilla aina muita oppikirjoja tai muuta opetusmateriaalia. On syytä toivoa, että he sisällyttävät Suomen historian kursseihin myös lisätietoa etelänaapuristamme.

ÄIDINKIELI JA KIRJALLISUUS

Äidinkielen ja kirjallisuuden opetuksessa viron kieli on esillä lähinnä suomen sukukielten käsittelyn yhteydessä sekä peruskoulussa että lukiossa. Virolainen kirjallisuus joutuu kamppailemaan samoista palstamillimetreistä kaiken muun maailman kaunokirjallisuuden kanssa.

Peruskoulun opetussuunnitelman perusteisiin kuuluviin äidinkielen opiskelun keskeisissä sisällöissä ei nimenomaisesti mainita lainkaan sukukieliin perehtymistä; yläluokkien osalta kuitenkin mainitaan yhtenä tavoitteena, että oppilaan kieli- ja kulttuuri-identiteetti vahvistuisi hänen tutustuessaan suomen kielen erikoislaatuun, sen kehitykseen ja vaihteluun (vanhat perusteet) tai että oppilas oppii perustietoa omasta äidinkielestään, sen rakenteesta, vaihtelusta ja muuttumisesta (uudet perusteet).

Äidinkielen oppikirjojen tekijät ovat silti poikkeuksetta mahdollaneet ainakin jonkin verran viro-tietoa myös peruskoulun oppikirjoihin. Itse asiassa eri oppikirjojen lähestymistavat ovat jopa hämmästyttävän samankaltaisia, kun otetaan huomioon, ettei sisällöstä ole tältä osin annettu ohjeistusta.

WSOY:n Salainen kerho. Äidinkielen ja kirjallisuuden peruskirja 4 kuljettaa Viro-teemaa muun monikulttuurisuuden rinnalla läpi lukuvuoden. Kuvitteelliselle koululuokalle tulee Virosta uusi opiskelija, Sirje, joka osaa hyvin suomea ja kertoo luokkakaverilleen yhtä ja toista kiinnostavaa äidinkielestään. Jakso on kirjailija Kari Levolan käsialaa ja lienee tyyliltään hyvinkin mieluinen noin kymmenkesäisille. Pakollinen virolaisklisee on tosin tullut lipsautettua mukaan: Sirje kertoo osaavansa suomea niin hyvin, koska on kotona Tallinnassa katsellut paljon Suomen televisiota ja Kotikatu on ollut hänen suosikkiohjelmansa. 2000-luvulla voisi pitää yhtä todennäköisenä sattumana, että joku suomalaisnaperoista puhuisi sujuvaa viroa katsottuaan pienen ikänsä Eesti TV:stä Önne 13 -saippuasarjaa. Lukukappaleeseen liittyy useamman kymmenen sanan viro-suomi-sanasto ja Tere tulemast -tehtävä, jossa oppilaat miettivät, mitä osaavat sanoa sellaisilla vierailta kielillä joita eivät ole opiskelleet koulussa. Sirje palailee tuomaan virolaista näkökulmaa moneen otteeseen oppikirjan myöhemmissä kappaleissa.

Yleensä alempien luokkien oppikirjojen lähestymistapa on perinteisempi, esimerkiksi Otavan Koulun äidinkieli 5 ja Sanataituri 6. Äidinkielen ja kirjallisuuden oppikirja kertovat lyhyesti sukukielistämme ja listaavat viron kielestä joukon tervehdyksiä, suomalaisen korviin hauskalta kuulostavia ilmauksia sekä ns. eksytyssanoja, jotka kuulostavat molemmilla kielillä suunnilleen samalta, mutta ovat merkitykseltään täysin erilaisia. Tällaiset sanaluettelot, joihin suomen ja viron toisinaan hämäävä läheisyys tarjoaa hyvän tilaisuuden, näyttävät olevan erittäin suosittuja kaikenikäisille suunnatuissa oppikirjoissa. Niitä käytetään paljon myös aikuisopetukseen tarkoitetuissa kirjoissa, ja miksei käytettäisi: lähisukukielten luontevasti suoma metodihan on harvinaisen hauska, mieleenpainuva ja parhaimmillaan hyödyllinenkin.

Yläluokkien oppikirjoissa oppilaille annetaan hieman enemmän tietoa kieleemme suvusta. Viro ja unkari ovat suomen ohella puhujamääriltään suurimpina suomalais-ugrilaisina kielinä suhteellisen hyvin esillä. Keskivertoa edustavan peruspaketin tarjoaa esimerkiksi Otavan uunituore Aleksis 9. Äidinkieli ja kirjallisuus, jossa peruskoulun viimeistä luokkaa käyvälle tarjotaan perinteinen suomalais-ugrialaisten kielten sukupuu, uralilaisten kielten puhujien asuma-alueita esittävä kartta sekä pieni suomi-viro-unkari-sanasto, josta voi poimia arkaisten elämänalojen sanaston yhtäläisyyksiä. Saman kustantajan vanhemmassa Kielen tiet 7-9-kirjassa kielisukulaisuusasiaa on elävöitetty liittämällä Serkkumme viro -kappaleeseen muun muassa Paul-Eerik Rummon runo, Saima Harmajan 1930-luvulla sepittämä hauska kertomus heimoveljistä sekä Ultima Thule -rockyhtyeen karhea sanoitus (jonka tehtävänä tosin lienee lähinnä osoittaa, ettei suomenkielinen suinkaan aina voi ymmärtää vironkielisen tekstin aihepiiriä edes suurin piirtein).

Kielisukulaisuusasiaa ei selvästikään ole kaikissa tapauksissa pidetty erityisen merkityksellisenä yläasteikäisten oppikirjanteossa. Tämä heijastuu joskus suurpiirteisyytenä esitetyissä asioissa. Esimerkiksi WSOY:n Salasana. Äidinkielen ja kirjallisuuden tietokirja 7-9 sisältää sinällään kiitettävän runsaasti informaatiota suomalais-ugrilaisista kielistä ja niiden puhujista, mutta faktojen tarkistus on päässyt unohtumaan. Virossa kertoessaan kirja erehtyy sekä Viron itsenäistymisvuodessa että itsenäisyyden menettämisvuodessa. Vuodet 1920-1939 olivat Salasanan mukaan Virossa levottomia ja maan talous oli tuolloin huonossa kunnossa. On hieman vaikea hahmottaa, mitä kirjoittajat tarkoittavat levottomuuksilla; jos kyse on Vapaussoturien liikkeestä, Suomessa koettiin hieman vastaavankaltainen ilmiö, muttei sotienvälisiä vuosia silti voi mielestäni sanoa kummassakaan maassa erityisen levottomiksi. Talousvaikeudet taas olivat 1930-luvulla yleismaailmallisia eikä Viron talous ollut mainittavan huonossa kunnossa vaikkapa Suomeen verrattuna. Salasanasta saa käsityksen, että etelävirolaista vōrun kieltä voisi opiskella valinnaisena oppiaineena missä päin Viroa tahansa, mikä ei suinkaan pidä paikkaansa. Kuvaavaa on, että kun kirjaan on lainattu lyhyt katkelma aapisesta, senkin nimi on onnistuttu kirjoittamaan hieman väärin (Meie aabist, po. Meie aabits). Mainittakoon, että Viro ja virolaiset eivät silti ole muihin nähden kehnommassa asemassa, vaan myös muista sukukielistä ja -kansoista kerrotaan samalla sinne päin -mentaliteetilla.

Kokonaan oma, surullinen tapauksensa on Tammen äidinkielen oppikirja Suominen. Peruskoulun yläasteen äidinkielen oppikirja, jonka vuonna 2000 painetun 6.-12. painoksen lyhyt suomalais-ugrilainen osio tiedottaa, että viroa monien muiden sukukieltemme tavoin puhutaan Neuvostoliitossa. Toisaalta saman kustantajan samana vuonna painettu Sanavalmis 3. Yläasteen äidinkieli käy viro kielen historiaa (lähtien kirjakielen synnystä v. 1535) ja nykypäivää lävitse poikkeuksellisen ansiokkaalla tavalla. Asiaan kuuluvan eksytyssanatehtävän jälkeen yläastelainen voi pähkäillä, mistä oikeastaan on kysymys juorulehden euroviisuartikkelissa ”Jogurtitüdruk sirutab tiibu diskotaevas” ja perehtyä Tallinnan slangin suomalaislainoihin Seppo Kuusiston alun perin Uudessa Suomessa julkaistun artikkelin pohjalta. Virolaisten rakastamaa semiotiikkaa sivuava tehtävä, jossa kehoitetaan etsimään Viroa symboloivia asioita Saarenmaan katajaista rantamaisemaa esittävästä valokuvasta, lienee varsin haasteellinen oppilaiden lisäksi myös asiaan vihkiytymättömille opettajille.

Lukion opetussuunnitelman perusteissa edellytetään suomen kielen tarkastelua suomalais-ugrilaisena ja eurooppalaisena kielenä (vuoden 1994 perusteet; vuonna 2005 voimaan tulevissa perusteissa suomalais-ugrilaisesta teemasta ei erikseen mainita). Käytännössä tämä tarkoittaa lukion viimeisiin äidinkielen kursseihin sijoittuvaa suomalais-ugrialaisten kielten osuutta, joka on samankaltainen mutta hieman laajempi kuin peruskoulun kirjoihin sisällytetty osio. Virolaista kirjallisuutta esitellään yksittäistapauksissa Kirjallisuus aikansa ilmentäjänä -kurssilla.

Lukiokirjoissa kielisukulaisuuden esitystapa on yleensä jonkin verran peruskoulun oppikirjoja teoreettisempi, esimerkiksi satunnaisten sanaluetteloiden sijaan pohditaan sanaston perusaineksen - pronomien, sukulaisten ja ruumiinosien nimitysten - muuta sanavaraa sitkeämpää säilymistä ja tästä juontuvaa sanaston yhtäläisyyttä sukukielten välillä sekä käsitellään suomalais-ugrialaisten kielten

rakenteelle tunnusomaisia piirteitä. Viron kielen käsittelyn laajuus ei juuri peruskoulun oppikirjoissa nähdystä poikkea, mutta katsantokulma on hieman toinen.

Esimerkki hyvin toteutetusta sukukieliosiosta on WSOY:n Lukiolaisen äidinkieli ja kirjallisuus 3, jossa mainitun kielitieteen perusteisiin nojaavan esityksen lisäksi sukukansojemme lukiolaiset esittäytyvät muutamalla virkkeellä (Tere, minu nimi on Mare!). Lukiolaisen äidinkieli ja kirjallisuus 3 listaa tavallista enemmän virolaista kirjallisuutta antaessaan lukusuosituksia: Jaan Krossilta on kelpuutettu mukaan useampiakin teoksia, nuoremman polven kirjallisuudesta suositellaan Emil Toden Enkelten siementä. Oppikirjan erillisessä kirjallisuuslukemistossa on Elo Viidingin runo Kirjailijat ovat väkivaltaisia; opiskelijoiden haastavana tehtävänä on analysoida, millaisen kuvan runo antaa nykymaailmasta ja -ihmisestä. Kerrotaanpa oppikirjassa myös Elias Lönnrotin ja Kalevalan vaikutuksista Kalevipoeg-epoksen syntyyn. Aino Kallaksesta tarinaa on enemmänkin ja tekstissä kuvaillaan muun muassa Sudenmorsiamen kauhua; tässä yhteydessä ei kuitenkaan jostakin syystä ole mainittu tarinan - monien muiden Aino Kallaksen kertomusten tavoin - perustuvan vanhoihin virolaisiin kansantaruihin.

Myös Tammen oppikirjassa Kieli ja kirjallisuus III annetaan melko runsaasti huomiota virolaisille kirjailijoille varhaisesta modernistista Marie Underista nykyklassikko Jaan Krossiin. Viroa tehdään tutuksi muutenkin kuin kirjallisuuden ja kielisukulaisuuden kartoituksen kautta, esimerkiksi kulttuurieroista kertovan artikkelin avulla.

Lukiolaisen äidinkieli ja kirjallisuus 3 sekä Kieli ja kirjallisuus III ovat kuitenkin poikkeuksia lukiokirjojen joukossa. Tavallisesti virolaisesta kirjallisuudesta ei juuri mainintoja löydy. Useimmiten mukaan on mahtunut Kalevipoeg, jonka kerrotaan syntyneen suomalaisten Kalevalan innoittamana.

Tammen Kivijalka. Lukion äidinkielen ja kirjallisuuden oppikirja kuittaa sekin virolaisen kirjallisuuden lyhyillä maininnoilla Kalevipoeg-epoksesta sekä Jaan Krossista ja Viivi Luikista Sukukansojen ääniä - osiossa (lisäksi erillisessä tehtäväkirjassa mietitään viron ja suomen samankaltaisuuksia ja eroavaisuuksia Aleksis Kiven Timon laulun vironnoksen perusteella), mutta viron kieltä käsitellään heti kirjan aluksi sitäkin ansiokkaammin. Suomen kielen varhaishistoriasta ja sukukielistä kertova, poikkeuksellisen laaja teksti on lähtöisin Helsingin yliopiston itämerensuomalaisten kielten professorin Riho Grünthalin kynästä; se on erittäin asiantuntevaa, muttei varmasti puuduta tavallistakaan lukiolaista liialla akateemisuuksella. Myös Weilin + Göösin Lukiolaisen äidinkieli. Kieli, kirjallisuus ja identiteetti luottaa suomen kielen alkuperän ja tämän yhteydessä viron kielen esittelyssä Helsingin yliopiston suomalais-ugrilaisen laitoksen väkeen, luvun on kirjoittanut suomalais-ugrilaisen kielentutkimuksen professori Ulla-Maija Kulonen. Virolaisen kirjallisuuden esimerkkitaapauksien virkaa toimittavat Jaan Kaplinskin ja Juhan Viidingin runosuomennokset.

Otavan Kieli ja kulttuuri 4-6. Lukion äidinkielen ja kirjallisuuden oppikirja selviää sukukieliosiosta kunnialla, mutta kokonaan toisaalta löytyvän Kuolevatko kieletkin? -kappaleen Viro-esimerkki on vähintäänkin kummallinen: "Konkreettisen esimerkin kielen asemasta antaa viron kieli. Tarton yliopisto oli neuvostovallan aikana lähes täysin vironkielinen. Kun Viro toistamiseen itsenäistyi vuonna 1991, alkoivat uudet tuulet puhallella yliopistomaailmassakin. Oppiaineiden uudistus ja länsimaistaminen ovat johtaneet siihen, että Tartossa on vironkielisen opetuksen ohella englannin- ja saksankielistä opetusta. Suuri osa tenttikirjoista on vieraskielisiä, koska vironkielisten kirjojen kirjoittaminen ei kannata, ei liioin kääntäminen." Vaikkei väite viron kielen monopoliasemasta neuvostoajan yliopistossa olekaan esimerkin ydin, niin harhaanjohtava se on. Kaikki Tarton yliopiston väitöskirjat - viron kielen tutkimuksia myöten - oli 1970-luvun puolivälistä alkaen kirjoitettava venäjäksi, ja esimerkiksi sotilaallisen koulutuksen laitos, jonka opintoja oli pääaineesta riippumatta noin päivä viikossa, oli kokonaan venäjänkielinen. Vieraskielistä opetusta on kyllä nykyäänkin tarjolla, mutta vironkielisen korkeakouluopetuksen näivettymiseen se ei missään tapauksessa ole johtamassa.

Kaiken kaikkiaan viron kielen käsittely äidinkielen oppikirjoissa on mielestäni täysin tyydyttävällä

tasolla. Nykyistä syvällisempi pureutuminen kielitieteeseen ja Suomen suvun teihin on tuskin edes lukio-opetuksessa mielekäästä. Viron ja suomen samankaltaisuuksia ja eroavaisuuksia havainnollistetaan esimerkkien avulla varsin runsaasti, joskin sanastoissa on hämmästyttävän usein pieniä lipsahduksia oikeinkirjoituksessa. Virolaisesta kirjallisuudesta välittyvä kuva sen sijaan jää ohueksi. Maailmankirjallisuudelle kokonaisuudessaankaan ei ole varattu järin paljon aikaa sen enempää peruskoulun kuin lukion opetuksessa, joten pienen kielen kirjoittajien hukkuminen suureen joukkoon on toisaalta ymmärrettävää. Silti olisi hyvin toivottavaa, että esimerkiksi virolaisia nykykirjailijoita tuotaisiin oppikirjoissa hieman nykyistä enemmän esiin edes esimerkinomaisesti, vaikkapa lukusuositusten yhteydessä. Suomella ja Virolla on ollut hyvin läheiset kirjalliset suhteet koko sen suhteellisen lyhyen ajan, kun kansankielistä kaunokirjallisuutta on maissamme tuotettu. Virolaisen kirjallisuuden markkinoinnin koululaisille ei silti suinkaan tarvitse perustua pelkkään historiaan ja heimoaatteeseen, sillä monet virolaiset nykykirjailijat ansaitisivat tulla nykyistä paremmin esitellyiksi puhtaasti kirjallisten ansioittensa vuoksi.

YMPÄRISTÖ- JA LUONNONTIETO SEKÄ MAANTIETO

Ympäristö- ja luonnontieto on biologian, maantiedon, fysiikan, kemian ja terveystiedon tiedonaloista koostuva oppiaine, jota peruskoulun uusien opetussuunnitelman perusteiden mukaan opiskellaan luokilla 1-4. Viro on ympäristö- ja luonnontiedossa esillä maantiedon perusteiden opiskelun yhteydessä.

Opintojen alkuvaiheessa esitetään aivan perustietoja ja karttakuvia kotimaasta ja naapurimaista. Suurimmat erot oppikirjojen välillä ovat visuaalisia, eivät tiedollisia. Esimerkiksi Otavan Ympäristöretki. Ympäristö- ja luonnontieto 1-2 sekä uuden alkuopetuksen opetussuunnitelman mukaiseksi tehty YLLI 2. Ympäristö- ja luonnontieto kertovat Virosta tärkeimmät perusfaktat (pinta-ala, asukasluku, pääkaupunki jne.) pienessä taulukossa, karttaan on merkitty maan suurimmat kaupungit.

Kolmannen luokan ympäristö- ja luonnontieto keskittyy kotimaahan, mutta neljännen luokan kirjoissa perehdytään naapurimaihinkin. Baltian paikka on tämän päivän oppikirjoissa luontevasti heti Pohjoismaiden perässä, toisinaan niiden yhteydessäkin: esimerkiksi Luonnonkirja 4 (WSOY) kuljettaa kaikkia kahdeksaa maata rinnatusten Pohjoinen Eurooppa -kokonaisuudessa siirtyen käsitelmärittelyjen (Mitkä ovat Pohjoismaat? Mikä on Baltia?) kautta luontevasti pohjoisiin pinnanmuotoihin, vesistöihin, kasvillisuuteen ja luonnonvaroihin. Viron (ja muun Baltian) käsittely jää Pohjoismaihin verrattuna pintaraapaisuksi, vaikka mielenkiintoisia vertailukohtia jo Suomen ja Viron välillä riittäisi käsitellyissä aiheissa yllin kyllin. Pohjoismaiden tuntureiden ja vuoristojen vastakohtaisuutta Baltian alankoihin verrattuna selvitetään jonkin verran, mutta luonnonvarojen vertailussa ohitetaan palavakivi eli öljyliuske, Viron ikioma erikoisuus, lähinnä ihmetystä herättävällä maininnalla. Luonnonkirja 4:ssä kerrotaan myös kielisukulaisuudestamme Mitä kieliä puhutaan Pohjoisessa Euroopassa? -kappaleessa. Alaluokkien oppikirjojen Viro-tietous rajoittuu siis lähinnä tiivistettyjen ja selkeiden faktojen luettelemiseen, eikä tietojen oikeellisuudessa ei ole huomauttamista. Jotkut informaatiopaketit sopisivat sellaisenaan mihin tahansa maantieteen perustietoteokseen - Koulun ympäristötieto 4 (Otava) on oiva näyte tällaisesta perinteisestä lähestymistavasta. Geografen 1. Geografi för årskurs 3-4 -kirja (Söderström & c:o) ei ole aivan yhtä tietoteosmainen, mutta olennainen kyllä välittyy Viroa käsitteleviltä, lämminhenkisiltä yhdeltä teksti- ja kahdelta kuvasivulta. Erityishuomiota saavat Haapsalun ja Pärnun vuosisataiset terveyskylpyläperinteet. Toinen asia on, kuinka paljon neljäsluokkalaiset saavat irti arviosta, että teollisuutta siirtyy Suomesta Viroon jälkimmäisen huomattavasti matalamman palkkatason houkuttelemana.

Myös peruskoulun yläluokkien maantiedon oppikirjoissa käsitellään Viroa lyhykäisestään eri yhteyksissä. Koulun maantieto. Eurooppa (Otava) kertoo alemmiltä luokilta tuttuja asioita luonnonoloista ja -varoista tuoden uutena asiana esille kansallisuusristiriidat; WSOY:n Suuntana Suomi taas

esittelee koululaisille lähialue-käsitteen ja puhuu tässä yhteydessä nykyisistä vilkkaista yhteyksistä Suomenlahden yli (mm. ostosmatkailu, työssäkäynti).

Lukion maantiedon oppikirjoissa ei ole yhtään tiettyä aihealuetta, jonka yhteydessä Virosta olisi varmasti puhetta. Hajanaisia tiedonjyväsia naapurimaasta kuitenkin on lähes kirjassa kuin kirjassa, enimmäkseen sarakkeina mitä erilaisimmissa väestöä tai luonnonoloja koskevista taulukoissa. Joistakin teoksista voi aistia menneen maailman henkäyksen: Otavan Koulun maantieto. Lukio 2. Ympäristö (1.-4. painos 2003) kertoo Vierastyövoima-luvussa Suomeen tulevista virolaisista marjanpoimijoista ja Kehitysyhteistyö-luvussa Suomen lähialueyhteistyöstä Viroon ja Venäjälle. Myös WSOY:n Värikä Suomi (1.-3. painos 2000) ja sen ruotsinnos, Söderströmsin Uppdrag Finland niputtavat Baltian, Karjalan ja Venäjän kanssa tehtävän lähialueyhteistyön. Viroa koskeva tekstiosa sinällään on hyvin lyhyt, mutta aivan asiallinen; ankea neuvostoaikainen valokuva Tallinnan keskustasta ei tosin tee oikeutta tämän päivän pääkaupungille. Saman sarjan Värikä Eurooppa / Uppdrag Europa omistaa Baltian maille yhteensä kolme sivua. Viron osalta mielenkiintoisinta on puuttuminen kansallisuuskysymyksiin, jotka yleensä ottaen jäävät oppikirjoissa lähes täysin pimentoon. Kirjassa todetaan, että Viron asukkaista noin 65 % on kansallisuudeltaan virolaisia ja kolmannes venäläisiä, eikä suuren vähemmistön integroituminen Viron tasavaltaan ole ollut aivan ongelmatonta.

Weilin + Göösien oppikirjassa GEO 1-2. Lukion maantieto, joka on markkinoilla myös Schildtsin kustantamana ruotsinnoksena GEO 2. Geografi för gymnasiet (ruotsinkielinen laitos on julkaistu kahtena erillisenä nimikkeenä) kaikki kaupan, matkailun ja teollisuuden taulukkotiedot ovat peräisin 1990-luvun alusta eikä Viro ole ehtinyt niihin lainkaan mukaan. Viron ja Suomen ympäristönsuojelua koskeva sopimus vuodelta 1991 kuitenkin mainitaan Viron ympäristötuhoja esittävän kuvan yhteydessä.

Yksi lukion maantiedon syventävistä kursseista on nimeltään riskien ja mahdollisuuksien maailma. Valtavaksi kasvanut matkustajaliikenne Suomen ja Viron välillä pitää sisällään piirteitä kummastakin, eivätkä kaikki oppikirjatkaan jätä Suomenlahden moottoritietä vaille huomiota. Koulun maantieto. Lukio 3. Riskien ja mahdollisuuksien maailma -kirjan teknisistä hasardeista ja liikenteen riskeistä kertova luku sisältää lisäksi pitkän kertomuksen Estonian uppoamisesta. Erityisesti Koillis-Viroa koskettava luonnon saastuminen palavankiven- ja muun teollisuuden seurauksena sen sijaan ei ole löytänyt tietään oppikirjoihin edellä mainittua GEO-kirjan yksittäistä huomiota lukuun ottamatta. Kurssin opetusisältöön kuuluvat myös sosiaaliset riskit, joissa Viron tilannetta voisi olla mielekästä käsitellä hallitsemattoman maahanmuuton ja sen seurausten kannalta; nykyisissä oppikirjoissa maan toisinaan ongelmallisista kansallisuuskysymyksistä tai sosiaalisesta eriarvoistumisesta yleensäkin ei ole puhetta juuri lainkaan.

YHTEENVETO

Kaiken kaikkiaan suomalaisissa peruskoulun ja lukion oppikirjoissa käsitellään Viroa melko niukasti, mutta esitetyt tiedot ovat suhteellisen hyvin ajan tasalla ja paikkansa pitäviä.

Varsinkin historian oppikirjoista on huomioitava paitsi se, mitä on kirjoitettu, myös se, mitä on kirjoittamatta jäänyt. Viron vuodet neuvostotasavalta loistavat yksittäisiä poikkeuksia lukuun ottamatta poissaolollaan. Neuvostoliiton raja on toisen maailmansodan seurauksia esittävässä kartoissa siirtynyt Baltian länsilaidalle, ja seuraavan kerran kaikki kolme Baltian maata pöllähtävät kuin tyhjästä esiin vaatiessaan itsenäisyyttä 1980-luvun lopulla tai itsenäistyessään 1990-luvun alussa. Se sinällään ilahduttava tosiasia, ettei sana "Viro" enää nykykoululaisille aiheuta ensimmäisenä miellelyhtymää neuvostotasavaltaan, ei suinkaan oikeuta unohtamaan lähihistorian käsittelyä oppikirjoissa, vaan tekee siitä päinvastoin erityisen tärkeää.

Äidinkielen opetuksessa viron kielellä on luonnostaan sijansa suomen läheisenä sukukielenä. Kielisukulaisuuden esittelytavat vaihtelevat, mutta suomen ja viron samankaltaisuudet ja eroavaisuudet hahmottuvat oppikirjojen välityksellä oikein hyvin. Sen sijaan virolainen kirjallisuus hukkuu pahemman kerran muun maailmankirjallisuuden keskelle. Virolainen kirjallisuus on pieni pisara kaiken maailman kirjallisuuden meressä, mutta Suomen ja Viron kirjallisilla suhteilla on poikkeuksellisen pitkät ja tiiviit perinteet. Mukavaa olisi, jos oppikirjoissa suotaisiin hieman enemmän huomiota paitsi näille perinteille, myös Viron korkeatasoiselle nykykirjallisuudelle.

Ympäristö- ja luonnontiedon sekä maantiedon oppikirjoissa Viro jää melko vähälle huomiolle. Oppiaineiden opetussisällöt antaisivat monissakin tapauksissa (maaperä ja pinnanmuodot, luonnonvarat, ympäristökysymykset, sosiaaliset olot jne.) hyvän tilaisuuden pohdiskella sitä, millä tavalla Suomenlahti erottaa tai yhdistää Suomea ja Viroa, suomalaisia ja virolaisia.